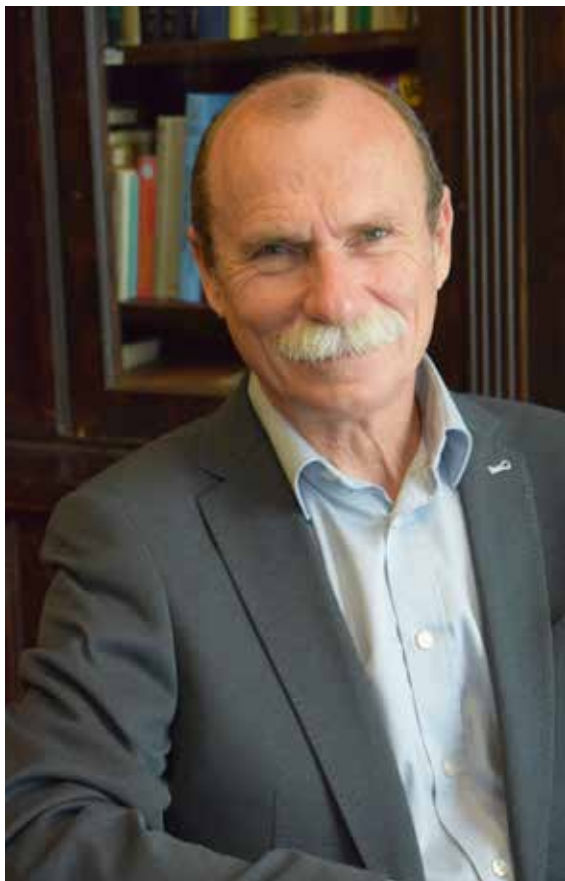


HUMOR ÉS SPORT A SZLÁV KULTÚRÁKBAN

KÖSZÖNTŐ KÖTET
A 60 ÉVES LUKÁCS ISTVÁN TISZTELETÉRE



OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
SYMPOSIA SLAVICA

HUMOR ÉS SPORT A SZLÁV KULTÚRÁKBAN

KÖSZÖNTŐ KÖTET
A 60 ÉVES LUKÁCS ISTVÁN TISZTELETÉRE

Szerkesztette
Kiss Szemán Róbert

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A KIADVÁNY TÁMOGATÓI
Zuglói Szlovákok Önkormányzata, Budapest
Terézvárosi Szlovák Önkormányzat, Budapest

SZAKMAI LEKTOROK
Bajzek Mária
Berkes Tamás

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők
ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-489-163-5

TARTALOM

MILOSEVITS PÉTER: Foci, pingpong, irodalom7

HUMOR

BAŃCZEROWSKI JANUSZ: A pletyka mint a manipuláció eszköze ..14

CSÁSZÁRI ÉVA: A humor mint a dialektológia segédeszköze24

GYIVICSÁN ANNA: A kifigurázott kispolgár mint a szlovák irodalom egyik jellegzetes alakja (Mozaikok 1830–1930)32

GYÖNGYÖSI MÁRIA: Alekszandr Blok kései tréfás verseiről42

ISTVÁN ANNA: Jozef Ignác Bajza anekdotái56

DRAGAN JAKOVLJEVIĆ: Univerzalna dimenzija humora Branislava Nušića66

AGNIESZKA JANIEC-NYITRAI: Resna zabava. Paradoksi sodobne kulture v kolumnah Dorote Masłowske *Kako prevzeti nadzor nad svetom, ne da bi šli od doma* (2017)76

KISS SZEMÁN RÓBERT: A humor a szláv nemzeti emblematizmus eszköztárában Ján Kollár szláv paradicsomának példái alapján87

KROÓ KATALIN: A nevetés mint többszörös szignál Dosztojevszkij *A félkegyelmű* c. regényében102

MANN JOLÁN: Miroslav Krleža *Petrica Kerempuh* balladáinak „mundus inversus”-a116

NAGY ISTVÁN: Arc és álarc (Zoscenko humoráról)127

RÁGYANSZKI GYÖRGY: „Ich taufe dich des Sohnes und des heiligen Geistes.” A nyelvi kódváltás mámoros forrásai132

SZABÓ TÜNDE: Színház a regényben: A *Lear király* és *Jákob lajtorjája*127

URKOM ALEKSANDER: Mennyire humoros a humor? A pejor minősítés vizsgálata az új magyar–szerb szótárban	157
VÁRNAI DOROTA: Lengyelek „görbe tükre” a 16., 17. századi lengyel irodalomban	171
ZSILÁK MÁRIA: 19. századi katonahumor (Chovanyecz Mihály kéziratoss katonai naplójából)	178

SPORT

DUDÁS ELŐD: A horvát és magyar sportterminológia	190
DUDÁS MÁRIA: <i>Magas labda</i> és a többiek a magyar és bolgár nyelvben	199
MÁRIA IMRICHOVÁ: Mintavétel a mai szlovák fiatalok szókincséből	210
MENYHÁRT KRISZTINA: A bolgár lóversenyek szent Teodor kultuszának tükrében és magyar párhuzamaik	219
MÉSZÁROS ANDOR: „Hegyjáró bajtársak ott a magyar földön – hadd szóljak hozzátok egyszer én is...” A Júliai-Alpok magyar költőnje, Tarczay Gizella	231
PÁTROVICS PÉTER: A lengyel kosárlabda szaknyelvének néhány kifejezéséről	242
MLADEN PAVIČIĆ: Jugoszlávia, a sport hazája (a sport megjelenítése három 21. századi szlovén regényben, délszláv bevándorló elbeszélővel)	250
Tabula gratulatoria	261

JOZEF IGNÁC BAJZA ANEKDOTÁI

ISTVÁN ANNA

istvan.anna@btk.elte.hu

Abstract: Jozef Ignác Bajza is one of the most famous and most disputed authors – prolific poet, novelist, language reformer and ethnographer – of the Slovak literature during the Enlightenment period. This study focuses on his collection of anecdotes, *Veselé účinki, a rečeňí...* published in Trnava in 1795, and examines the several cultural and historical sources of the humorous stories while attempting to arrange them based on their subjects.

Keywords: Jozef Ignác Bajza, Enlightenment, anecdote, humour

Jozef Ignác Bajza a szlovák irodalmi felvilágosodás egyik legismertebb és legvitatottabb szerzője, termékeny költő, regényíró, nyelvújító és néprajzgyűjtő volt. Bajza kultúrtörténeti képéhez számos perirat is kapcsolódik, és nevéhez kötődik az első irodalmi vita is. Jelen dolgozat témája a bajzai humor, azon belül is anekdotagyűjteményének elemzése.

Életéről keveset tud a szlovák irodalomtörténet-írás, a magyar olvasó számára pedig szinte ismeretlen Bajza neve. Az anekdoták szempontjából azonban fontos megemlíteni, ha részletesen nem is térek ki életének minden ismert részletére, hogy húszévesen, 1755-ben lett a nagyszombati egyetem diákja, majd 1777-ben a bécsi Pázmáneum diáknévsorában tűnik fel a neve. Az anekdotákban is megtalálható széleskörű klasszikus műveltségét vélhetően a két oktatási intézménynek köszönhette.

Bajza irodalmi tevékenysége sokrétű volt, nem csupán anekdotákat írt, hanem prózai művei is vannak és még életében epigrammagyűjteménye is megjelent. A dolgozat keretei nem engedik meg, hogy minden műve elemzésre kerüljön, azonban annyi elmondható, hogy Bajza igénye a humorra talán abból táplálkozott, hogy az olvasó a nevetés segítségével, szórakoztatva tanulja meg a jó erkölcs és helyes viselkedés szabályait. Legfontosabbnak tartott műve egy felvilágosodás-kori fejlődésregény, az *Ifjú René kalandjai és tapasztalatai* című kétrészes mű, amelyet

huszonnyolc évesen írt egy kis faluban, Alsó Dombón 1783 és 1785 között, és amely szintén bővelkedik humoros epizódokban (Kotvan 1975: 30). A regény legfontosabb humorforrása a helyzetkomikum és a jellemkomikum, terjedelmes írásában olyan szerephelyzeteket jelenít meg, amelyekben a főhősök szociális rétegjellemekként megmutatják adott szituáció helyes megoldási módjait. Az effajta helyzetkomikum visszatérő eleme a bajzai anekdotáknak is.

Bajza szövegeinek többsége fordítás vagy adaptáció eredménye, ilyenek például vallási tárgyú művei, de minden bizonnyal epigrammái is. Ez azért fontos momentum, mert valószínűsíthetően regénye és anekdotáinak forrása is valamely akkor divatos kiadvány lehetett. Fordításait magyar és német nyelvű szövegekből készíthette, ezért feltételezzük, hogy írt és olvasott magyarul, németül pedig a pázmáneumi évek alatt tanulhatott meg (Tibenský 1976: 1-21). Mindaddig sajnos egyetlen műve sem jelent meg magyar nyelven. Az idézetek magyar fordítását jómagam végeztem. Az eredeti vagy mai szlovák nyelvre átültetett szövegváltozatot mindenkor a lábjegyzet tartalmazza az oldal alján.

Bajza humorával több irodalomtörténész is foglalkozott. A legtöbben úgy vélik, hogy a humor különböző formában, de minden szövegében megtalálható, így a szatíra, az irónia, a helyzetkomikum, a jellemkomikum, a szarkazmus és a paródia is helyet kapott nála, de műveiben beszélő neveket is találunk. A humor szerepe, ahogy erről már korábban szó volt, Bajza írásaiban kettős célt szolgált, egyrészt a már említett igényt elégítette ki, tudniillik igyekezett szórakoztatva tanítani olvasóközönségét, másrészt a humor kiválóan alkalmas volt arra, hogy segítségével nevetségessé tegye kortársát, vitapartnerét, Anton Bernolákot a vele folytatott évekig tartó irodalmi és nyelvi vitában (Žeňuchová 2016: 78).

A polemizálás különböző fórumokon zajlott, főleg röpirat formájában fejtették ki nézeteiket, de előfordult, hogy a művek előszavát használták arra, hogy nyíltan vagy kevésbé nyíltan vitatkozzanak egymással vagy nevetségessé tegyék vitapartnerüket.

Az egyik ilyen előszó a *Veselé účinki, a rečeňí...* című anekdotagyűjteményhez íródott. A gyűjtemény 1795-ben jelent meg Nagyszombatban *Weselé Učinki, a Rečeňj, které k stráweňu trůchliwích hoďin Zebrał, a widál Jos. Ign. Baiza. Farár Dolno-Dubowský (W Trnawe, u Wáclawa Gelinka privil. Knihotláčara 1795)* címmel. A cím magyarul annyit tesz, hogy *Vidám mondások a szomorú órák eltöltéséhez, amelyeket Jozef Ignác Bajza alsó dombói pap gyűjtött egybe és adott ki* (Nagyszombatban, Václav Jelinek nyomdájában, 1795-ben). A gyűjtemény, hasonlóan addigi műveihez, a bajzai nyelvváltozatot használja. Az anekdotagyűjteményt Imrich Kotvan fordította mai szlovák nyelvre 1978-ban, majd 2009-ben elkészült a szövegkritikai kiadása is, és a regényt két részével együtt Erika Brtáňová gondozásában a Kalligram Kiadó adta ki. A tanulmány ezt a szövegváltozatot használja példáiban. Az epigrammagyűjtemény mai szlovák nyelvre átültetett kötete a *Veselé príbehj a výrokj* címet kapta. A dolgozat további részében ezt a címváltozatot használok.

Jozef Minárik (1922–2008) irodalomtörténész szerint Bajza munkái közül ez a kötet volt a legismertebb és legsikeresebb, erről tanúskodik az a tény is, hogy négy példány maradt fenn belőle a Szlovák Nemzeti Könyvtárban Turócszentmártonban és a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban (Minárik 1973: 1-3). Imrich Kotvan szerint is népszerű volt Bajza anekdotagyűjteménye, de hozzáteszi még, hogy ebben az írásában már nagyrészt elhagyta saját nyelvváltozatát és közeledett a bernoláki nyelvváltozathoz (Kotvan 1973: 128). Mindenesetre a Bernolákkal folytatott vita még javában tartott ebben az időben, és hasonlóan az eddigiekhez, Bernolák Bajzát támadta kevert nyelvváltozatáért. Egy ilyen támadás következménye lehetett az anekdotagyűjtemény előszavába rejtett válasz is Bajza tollából:

Epigrammáim után semmi mást nem vártak barátaim, mint az epigrammáimat és összes többi könyveimet szidó levélkékre, amelyek fő címe: Valami (Něco), adjam meg a megfelelő választ. Bár szerzőjüknek már kétszeres adósa vagyok, a két adósságot egyszerre akarom rendezni és önmagamat megfelelően védeni, és, hogy az egész szlovák nyilvánosságnak levegyem a szemérről a hályogot, és az ő furcsa szlovák nyelvét megvilágítsam, akkor válaszolok, amint kiadta szótárát (Slowár). Ha ez elhúzódná, korábban válaszolok. Most a szomorú órák könyvebb eltöltéséhez vidám hatású mondásokkal, amelyekbe helyenként mesék is belekeverednek, szolgálok a szlovákoknak egyre figyelmeztetvén őket, hogy nem

mindenütt mindennapi neveket tolmácsolok (ami egyébként más könyveimben szokásom) abból az okból, hogy az elbeszélésem ne legyen hosszú, és ne keltsen megütközést.¹

Az előszót két jól elkülöníthető részre lehet osztani. Az első részben olvasható a válasz, amelyet a Bernolák-körnek szánt, a második részben pedig jóérzésű olvasójához fordul. A Bernoláknak szánt rész szerint Bajza elmaradt egy válasszal, de majd akkor fog felelni a támadásokra, ha Bernolák kiadja a szótárát. Bajza ironikusan arra a szótárra utalhat, amelynek nyomtatása egy ideje már húzódott, és amely jóval később, csak 1825-27 között látott napvilágot. Tehát a szótár már Bernolák halála után, öt kötetben, *Lexicon slavicum, bohemico-latino-germanico-ungaricum* címmel jelent meg. Bajza előszóban megfogalmazott feltételezése valósággá vált, hiszen a szótár posztumusz kiadvánnyá vált. Bajza humora máshol is megmutatkozik, egyrészt akkor, amikor Bernolák tevékenységét az emberek szemén terpeszkedő hályogként aposztrofálja, másrészt akkor, amikor az általa kodifikálásra szánt nyelvváltozatot furcsának nevezi.

Az előszó második része a kötet olvasóját szólítja meg. Egyrészt pontosan megnevezi, hogy kiknek szól a kötet, másrészt pedig kijelöli a könyv létrejöttének okát és rendeltetését is. Az egész *szlovák nyilvánosságnak* szól a kötet, a Bajza regényében megfogalmazottakhoz hasonlóan:

A józan eszem azt parancsolta, hogy a szlovákok anyanyelvének azon formájához tartsam magam, amely a leginkább hasonlít az általános alapjához, és mindenhol megtisztítottam a felesleges haszontalanságoktól a szavakat éppúgy, mint a betűket. ... Nagyon örülnék, ha a szerény erőfeszitésem segítene megnyitni

1 „Po Epigrammách ništ proe práteľi moji ode mňa neočekávali, jak hodnú odpoveď na oné, i Epigrammata té, i vŕecké jíné mé knižki posmešne karhajíce lístki, kterich čelový nápis: Nečo. Ale, ačkoliček púvodcu jejích dvoakrát sem juž dlúžník, abich však rázem dvoje odbavil, aj seba totižto dostatečne hájil, aj k jasnému čudnej jeho slovenčini videnú belmo z očuv celej slovenskéj verejnosti sňal, odpovím, jaknáhle Slovár svůj vidá. Jestli s tímto prodlívatí bude, odpovím skóre. – Včil k lechčejšému smutních hodin stráveňú veselími učinkámi a rečením, v kterich mišané sú hádky mistámi, slúžím Slovákum, na jedno opomínajíc, že totižto prespolné méná né všade (čo jináč v jiních mích knižkách činiti običaj mám) hlumočím, s příčini, abi vpravání dlžené, a tak búrené nebilo.”

a szemeket az okosabbaknak és képzetebbeknek, hogy vigyázzanak és megtartsák anyanyelvüket, amely az utolsó a többi nyelv között, és hogy ne szenvedjen a hazugságtól és büntudattól.²

Az anekdotagyűjtemény rendeltetése az előszó tanúsága szerint a mulattatás. Bajza olvasóját vidám történetekkel szeretné szórakoztatni, igyekszik könnyebbé tenni a nehéz időket, illetve figyelmezteti is az olvasót, hogy a neveket megváltoztatta annak érdekében, hogy az anekdoták ne váltsanak ki felháborodást.

A gyűjteményben ötszáz számozott rövid történet található. Az anekdota az európai kultúrkörben ismert és elterjedt műfajnak számított, Bajza gyűjteményének a népszerűsége és a kötetbe foglalt ötszáz anekdota azt bizonyítja, hogy szlovák nyelvterületen is közkedvelt lehetett a szórakozás ezen formája. Az anekdota általában közismert személyek és történelmi események humoros jellemzését adja csattanós, tréfás, néhol szarkasztikus befejezéssel. A műfaj alapvetően szózhagyomány útján terjedt, erre utal a szó eredeti görög jelentése is ('kiadatlan'). A kifejezés akkor keletkezett, amikor Prokópiosz *Anekdota* címmel kiadta művét, amelyben Jusztiniánosz császár magánéletén élcelődött. A görög anekdota műfaja élt tehát tovább Dante és Boccaccio műveiben is.

A szlovák irodalomban anonim füzetek a 18. század második felében jelentek meg. Tematikájukat tekintve leginkább a kalandos történetet feldolgozó, lovagi éreynyeket leíró és a pajkos tartalmú anekdoták terjedtek el (Žeňuchová 2016: 85). Bajza is ebből a hagyományból meríthetett. Felhasználta az antik szerzők műveit, a görög, római történeteket és az antik filozófia nagyjainak írásait, de merített a néphagyomány történeteiből is. Mindazonáltal Imrich Kotvan szerint a történetek nagy része mégiscsak Bajza saját tollából való (Kotvan 1973: 130).

Bajza valamennyi anekdotáját önálló címmel látta el. A címek többsége összegző jellegű, a mesékre jellemző címadási gyakor-

2 „Zdravý rozum mi prikazoval pridržaf sa tej podoby rodnej reči Slovákov, ktorá sa najväčšmi približuje aspoň jej všeobecnyým základom, a všade som z nej odstraňoval nepotrebné zbytočnosti v slovách i písmenách... Veľmi rád by som bol, keby moje skromné úsilie pomohlo otvoriť oči bystrejším a vzdelanejším, žeby im záležalo na zachovaní materinského jazyka, ktorý je doposiaľ medzi ostatnými jazykmi posledný a trpí nie pre svoju, lež pre našu vinu.”

lattal. E címek két típusra oszthatók, vagy a főszereplő nevére és foglalkozására, vagy pedig a cselekmény egy fontos mozzanatára utalnak: pl. 1. *A vak koldus (Slepý žobrák)*, 57. *Cicero*, 79. *A vita (Hádka)*. Bajza címadásában nem fedezhető fel különös szabályszerűség, mind egyszavas, mind szókapcsolatokat tartalmazó címeket is használ. A történetek címének megalkotásánál, az anekdota rövid prózai műfajának megfelelően, nem követi a regényében alkalmazott, alapvetően a barokkra jellemző, hosszú, összefoglaló címek adásának úzusát. A csattanós történetek elrendezésében sem fedezhető fel semmilyen szerkesztési elv: a rövidebb és hosszabb anekdoták, amelyek két-három sortól egészen egy oldalnyi szöveget is tartalmazhatnak, véletlenszerűen követik egymást.

Az anekdoták tartalmukat tekintve is igen sokrétűek. Bajza a történetek csoportosítására sem fektetett hangsúlyt, a különböző témájú anekdoták szintén véletlenszerűen követik egymást – összességében tehát elmondható, hogy a gyűjteményben nem fedezhető fel tudatos szerkesztési elv. Ennek ellenére az anekdoták tartalmi csoportosítása, vagy legalábbis a hasonló témájú történetek összevetése mindenképpen érdekes és az elemzés szempontjából szükséges.

Az anekdota műfajának történetével terjedelmes szakirodalom foglalkozik, amelynek áttekintése ehelyütt nem lehetséges, azonban a magyar és a szlovák néprajzi lexikonban található csoportosítási elvek kiválóan alkalmazhatóak Bajza anekdotagyűjteményének feldolgozásánál. Bajza anekdotáinak nagy része a szakirodalom szerint ugyanis abba a csoportba tartozik, amelyre a folklorizáció magasabb foka jellemző, azaz a szájhagyomány által közvetített történeteken alapul. Ebben a csoportba tartoznak a nevezetes emberekről szóló elbeszélések, a hőstörténetek, az oktató célzatú, moralizáló igaz történetek, a vidám, mulatságos történetek, a családi történetek, az erotikus és obszcén történetek, a rémtörténetek, az ál-hiedelemtörténetek és a rablói történetek. Ha pontosan szeretnénk meghatározni Bajza anekdotáinak típusait, figyelemmel kell lennünk a kötet címére, amely szerint a szerző vidám és mulatságos történetek gyűjteményét adja az olvasó kezébe. Ezt szem előtt tartva az anekdotákat a vidám és mulatságos elbeszélések kategóriájába soroljuk, és ezen belül

adjuk meg a további alcsoportokat annak megfelelően, hogy milyen témát dolgoz fel a szóban forgó történet. Mindamellett nem szabad megfélekednünk arról a tényről sem, hogy Bajza lelkipásztorként tevékenykedett, és ennek megfelelően olyan történeteket akart a hívek kezébe adni, amelyek egyszerre vidámak és tanító jellegűek.

Az első csoport, amely részletesebb elemzést igényel, az a vidám, nevezetes emberekről szóló elbeszélések csoportja. A nevezetes emberekről szóló elbeszélések általában olyan személyekről szólnak, akiknek a viselkedése vagy tetteik különböznek a hétköznapi emberek szokásaitól. Az anekdoták nagyobb részében nem található tulajdonnév, szereplőit csupán a mesterségükkel, jellemző tulajdonságukkal, vagy a vallásukkal azonosítja a szerző. Az anekdotáknak csupán kisebb részében található tulajdonnév. Ebben az esetben mindig olyan személyről van szó, aki vagy az antik kultúrtörténet egy híres-hírhedt alakja, vagy pedig a keresztény, ókeresztény kultúrkör fontos személyisége. Bajza esetükben azért mert eltérni a bevezetőben leírtaktól, azaz hogy bizonyos személyeket megnevez az anekdotákban, mert a szereplők olyannyira távoli korokban éltek, hogy azon senki sem háborodhatott fel. Ebből következően az is elmondható, hogy az anekdoták azon része, amelyben tulajdonnév szerepel, a régmúlt időkhöz tartozik, kontextusa és megértési horizontjának nagy része a régmúlthoz rendelhető, ugyanakkor tartalmaz olyan vonatkozást is, amely köthető a mindenkori, vagy adott esetben a bajzai jelenhez. A történetek azon része viszont, amelyben nem szerepel egy adott személyre való utalás, tehát a bajzai jelenből indul, olyan jelentésegységet tartalmaz, amely bármely időben értelmezhető. A gyűjteményben előforduló nevek között szerepel például Prótagorasz, az egyik legjelentősebb szofista gondolkodó, Diogenész, Ennius, Publius Cornelius Scipio Nasica, Minerva, Cicero, VIII. Henrik, Ezópusz, aki nyolc helyen is szerepel, Szókratész és többek között Józsué is. Például:

4. Protogoras bosszúja

- Amikor a Protogor bölcs megkérdezte, hogy tudta odaadni a lányát az ellenségének, azt mondta:

- Mert nem tudtam neki rosszabbat adni.³

3 „Keď sa spýtalí mladca Protogora, ako mohol dať svoju dcéru za manželku svojmu úhlavnému nepriateľovi, riekol: „Lebo nič horšie som mu nemohol dať.“

A következő csoportot azon anekdoták alkotják, amelyek nem egyetlen emberhez fűződnek, hanem embercsoportról szóló történetek, és foglalkozáshoz, emberi tulajdonsághoz, nemhez vagy valláshoz kötődnek. A foglalkozáshoz köthető anekdoták például a kolduláshoz, a lovászathoz, a tolvajláshoz, a betyárkodáshoz, a katonáskodáshoz, az orvosláshoz kapcsolódó történetek. Ezen anekdoták csoportja állhat a legközelebb a bajzai életmű korábban már említett nagyepikai alkotásában, a szerző regényében hangsúlyosan is jelen lévő helyzet- és jellemkomikumhoz:

5. *A meglopott tolvaj*

A tolvaj, hogy ne vegyék észre, levetette jó állapotú cipőjét, és a pitvarban hagyta, hogy ne keltsen zajt lopás közben. A ház gazdája ezt észrevette és a cipőt kicserélte saját viseltes lábbelijére. Amikor a tolvaj nem talált semmi ellophatót a szobában, és visszatért a pitvarba, azt látta, hogy meglopták.⁴

Bajza anekdotáiban az emberi tulajdonságok közül előszeretettel tárgyalja a buta ember, a tapasztalatlan ifjú, az együgyű parasztember témáját:

9. *A patak áthalad*

Egy városi ifjú, aki soha nem látott még patakot, egyszer egyedül ment valahová, egy nagyobb [patakhoz] ért, és leült. Amikor az arra járók megkérdezték tőle, mit csinál, azt válaszolta:

- Várom, hogy a víz elfolyjon, hogy szárazon mehessek át.⁵

31. *A kísérelt*

Egyszer valaki azt hallotta, hogy a varjak kétszáz évet is élhetnek. Így hát elkapott egyet és a kalitkába zárta.

- Kipróbálom –szólt, – hogy igaz-e.⁶

A történetek leggyakoribb szereplője az asszony. Bár sokan foglalkoztak Bajza anekdotagyűjteményével, részletes elemzését,

4 „5. Okradnutý zlodej

Zlodej, zbojník si vyzul dobré boty a nechal ich v pitvore, aby mohol bez trestu kradnúť. Gazda domu to zbadal, vzal ich a svoje mrchavé položil na ich miesto. Keď ale zbojník v izbe nič nenašiel, vrátil sa a videl, že je okradnutý.

5 „9. Prejde potok

Jeden mestský mládenec, ktorý ešte nikdy nevidel žiadny potok, išiel raz kamsi sám, a príduc k jednému väčšiemu, sadol si. Keď sa ho pýtali okolooidúci, čo chce, odpovedal:

„Čakám, kým táto voda neprebehne, aby som potom po suchu prešiel.“

6 „31. Skúška

Nieko počul, že vtáky havrany žijú aj dvesto rokov. Chytil jedného a vložil do klietky. »Skúsím, vraví«, »či je to pravda.«“

beleértve az anekdoták csoportosítását is, eddig még senki sem végezte el. E vonatkozásban bizonyos kivételt jelent Imrich Kotvan már idézett monográfiája, amelyben részletesen felsorolja, hogy hányféleképpen jelenik meg a történetekben az asszony:

házsártos asszony, újasszony, házasságtörő asszony, hűségese asszony, az ördög leánya, kapzsi asszony, falusi asszony, az okos és tanult ember felesége, lusta asszony, elvert asszony, úri kellemes asszony, feketés arcú asszony, udvari asszony, fiatal asszony, okos asszony, erős gyomrú asszony, gondoskodó asszony, becsületes lacedemoniai asszony, grófkisasszony, spártai özvegyasszony, asszony és lánya, bánkódó asszony, maskarába öltözött asszony, menyasszony, Brunszvik fejedelem felesége, csúnya arcú asszony, római úrnő, szerető, öregasszony, aki a fiataloknak akar ártani (Kotvan 1973: 130).

Bajza nőképevel az író regénye kapcsán foglalkoztam részletesebben disszertációmban. A regény nőalakjai nagyban különböznek az anekdotákban szereplő asszonyi alakoktól, többségük önfeláldozó, okos, szerény és kedves. Az anekdotákban szereplő nők szintén a tanítást és az erkölcsi nevelést szolgálják, csak éppen rossz tulajdonságaik vagy jellemhibáik megnevezésével és kigúnyolásával:

12. *A zsémbes asszony és a síp*

Az egyszeri embernek olyan heves, vérmes, káromkodó felesége volt, hogy bármit is mondott vagy tett az ura, az asszony folyton mérgeskedett, morgott és pörölt vele. A férj – valaki tanácsára – vásárolt magának egy sípot, amihez egyébként annyit értett, mint számár a lanthoz. És mindannyiszor játszani kezdett a sípon, valahányszor az asszony rákezdte. Az asszony eleinte még inkább pörölt, aztán toporzékolt, végül kifutott a házból. Am amikor visszatért, és az ember megint rákezdett a fülsiketítő sípolásra, az asszony minden szentekre megígérte, hogy ezentúl mindenben engedelmesskedni fog az urának.⁷

39. *Fogadd el, mintha saját lenne*

*Amikor egy férj, aki tudta, hogy felesége házasságtörő, egy olyan bűnből született gyermeket tartott a kezében, nagyot sóhajtott a szíve mélyéről és azt mondta: - Milyen jó lenne, ha ez a gyermek az enyém lenne!
Mire a felesége azt válaszolta:*

7 12. *Zvadlivá žena uspokojená pišťalou*

Ktosi mal takú pruďkú, takú zúrívú, takú zlorečenú manželku, že čokoľvek vravel alebo činil, vždy mrmľala, škamrala a vadila sa. Kúpil si teda – ako mu niekto poradil – pišťalu, ktorej ináč toľko rozumel, koľko osol lutne. A na túto dal sa pískaf, koľkokrát ona začínala svoje obyčaje. Na to sprou ešte väčšmi zlorečila, potom od jedu tancovala, konečne z domu utekala. A keď sa vrátila a on jej zase opakoval ten neporiadny spev, sväto slúbila, že mu budúčne vo všetkom ustúpi.

-A gyermek, nem kétséges, az enyém; és azért, hogy azt mondhasd, hogy a tiéd, neked ajándékozom.⁸

Jozef Ignác Bajza anekdotagyűjteménye egyedülálló a szlovák felvilágosodás irodalmában. A két nagy vizsgált csoport, amelybe a legtöbb bajzai anekdota besorolható, még további számos elemzési és kutatási lehetőséget kínál, többek között érdemes volna pontosan meghatározni az anekdoták forrását és kultúrtörténeti kontextusát, amely nem csupán a szlovák, hanem a magyar irodalomtörténeti hagyományt is beemeli az összehasonlítás keretébe, nem utolsó sorban pedig érdemes lenne megvizsgálni, hogy az európai anekdota-hagyomány történetébe miképpen illeszkednek Jozef Ignác Bajza vidám történetei.

BIBLIOGRÁFIA

- BAJZA Jozef Ignác, 1970: *Príhody a skúsenosti mladika Reného*. Bratislava, Tatran.
- –, 1978: *Veselé príbehy a výroky*. Bratislava, Tatran.
- –, 2009: *Dielo*. Bratislava, Kalligram.
- KOTVAN Imrich, 1955: Bajzove poviedky a anekdoty. *Slovenská literatúra II.*, Bratislava, 474-478.
- ZSILÁK Mária, *A szlovák nyelv*. http://szlavintezet.elte.hu/szlavtsz/slav_civil/documents/szlovak-nyelv.pdf. Letöltés: 2019. 08. 08.
- MIŠKOVIČ Alojz, 1931: Bajza proti Bernolákovi, *Slovenské pohľady*, 624-640.
- –, 1964: Organizácia, činnosť a význam Slovenského učeného tovarištva. In TIBENSKÝ Ján (szerk.): *K počiatkom slovenského národného obrozenia*, Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 181-185.

8 39. Prijmi ako tvoje

Keď nejaký manžel, ktorý vedel, že jeho žena je cudzoložnica, pestoval na rukách dieťa narodené z takého hriechu, z hlbokosti srdca si vzdychol a riekol:

„Ako rád by som bol, keby toto dieťa bolo moje!“

Manželka:

„To dieťa, nepochybuj, je moje; a aby si mohol rieť, že je tvoje, darujem ti ho.“